ALİ ŞİR NEVAÎ'DE TÜRKLÜK DUYGUSU

FARUK K. TİMURTAŞ

Türk edebiyatının en büyük şairlerinden olan ve XV. yüzyılın ikinci yarısında Doğu Türkleri arasında yetişen Ali Şir Nevaî (8 şubat 1441 – 3 ocak 1501), gerek Çağatay Türkçesi denilen klasik edebî dilin kurucusu, gerek Türklük ve Türkçülük ruhunun en büyük temsilcilerinden biri olarak son derece önem taşıyan bir kişidir.

Hüseyin Baykara'nın hükümdarlığı zamanında yaşayan ve büyük mevkilerde bulunan Ali Şir Nevaî; Farsçanın sarayda Türkçeden üstün tutulduğu, Türk şairlerinden çoğunun Farsça eserler yazdığı, Türk aydınlarının iki dil konuştuğu bir çevrede Türkçeyi işlemiş ve onu mükemmel bir edebiyat dili haline getirmek için bütün bir ömür boyu durmadan çalışmıştır. Çok derin ve şuurlu bir Türkçe sevgisine ve Türklük duygusuna sahip bulunan Nevaî, millete kendi öz diliyle hitap etmek gereğine inanıyordu. Bütün hayatını Fars dili ve Fars edebiyatı ile boy ölçüşebilecek bir yazı dili ve bir edebiyat meydana getirmek dileğine bağlayan Nevaî, otuzdan fazla eseriyle bunu gerçekleştirmeği başarmıştır.

İlk zamanlarda "Fâni" mahlası ile Farça şiirler yazan Nevaî, "şuur yaşı"na varınca ana dili üzerinde düşünmüş, onu işleyip bir edebiyat dili haline getirmek için bütün ömrünü harcamıştır. O devirde Türkçenin işlenmemiş olması dolayısıyla bu dille yazmanın güçlüğü ve çetinliği onu asla yıldırmamış, yolundan alıkoymamıştır. Bu konuda şunları söylemektedir:

"Gençliğimin ilk sıralarında şiire, edebiyata merak sardırmağa başlamıştım. Tabiatimde bir takım parıltıların sıcaklığını duymakta idim. Bu yolda bazı şeyler yazmağa çalışırken, yukarıda söylediğim göreneklerden yakamı kurtaramadığım için Farsça yazıyordum. Biraz daha iyi düşünmeğe başladığım çağda Ulu Tanrı gönlüme güzellik ve incelik sevgisi doldurdu. Yaradılışım bayağılıktan kaçınmağı, iyiyi ve güzeli sevmeği buyuruyordu. O zaman ana dilimin üzerinde düşünmeğe koyuldum. Türkçenin derinliklerine dalınca on sekiz bin âlemden daha yüksek bir âlem göründü. Bu âlemin süsler, ziynetler içerisinde enginleşen göğü, dokuz gökten daha üstündü. Bu faziletler, yücelikler hazinesinin incileri, yıldızlardan daha parlaktı. Bu âlemin bahçelerine daldım; gülleri güneşler gibiydi. Her yanında gözler görmedik, el ayak değmedik neler, neler vardı. Ama bu tılsımın yılanları pek korkunç, bu güllerin dikenleri pek yamandı. Bunları görünce düşündüm ve dedim ki: "Demek bizim Türk sanatkârları bu korkulu, üzüntülü şeylerden çekindikleri için Türkçeyi bırakmışlar ve böyle geçip gitmişler". Ben bu âlemden vazgeçemedim, korkmadım, yılmadım;

güçlükleri yendim; çetinliklerle savaştım; emeklerimi esirgemedim. Türkçenin engin alanlarında ilhamımın şahlanan atını koşturdum; sonsuz fezalarda hayalimin hırçın kuşunu havalandırdım. Zevkim bu hazineden değer biçilmez, güç yetmez bir çok inciler, pırlantalar aldı. Gönlüm bu bahçenin gizliliklerinde güzel kokularıyla cana can katan, göz görmedik çiçekler topladı" (*Muhâkemetü'l - lûgateyn*).

Bu düşüncelerle işe koyulan Nevaî'nin devamlı ve ısrarlı çalışmaları sonunda Klasik Çağatay Edebî Türkçesi meydana gelmiştir. Yüksek değerdeki eserleri ve Doğu Türkçesini mükemmel bir edebiyat dili haline getirip Çağataycayı kurması ile Nevaî, bütün Türklük dünyasında çok geniş bir şöhret ve itibar kazanmıştır. Hatta Çağataycaya "Nevaî Dili" denmiştir. Bazı sözlükler "Nevaî lügati" adını taşıdığı gibi, onun eserlerinin sözlüğü de yapılmıştır. Nevaî Batı Türkleri arasında da engin bir şöhret kazanmıştır. Bu şöhret son zamanlara kadar devam etmiştir.

Sayıca ve değerce üstün eserler vererek Çağatay edebî dilini kuran Nevaî, o devirde hâkim durumda olan Farsçaya karşı Türkçenin istiklâlini korumanın, millî bir dil ve edebiyat meydana getirmenin gerekliliğini, hayatının sonunda daha şuurlu şekilde duymuş ve ölümünden bir yıl önce yazdığı "Muhâkemetü'l - lûgateyn" (iki dilin karşılaştırılması) adlı eserinde Türkçenin Farsçadan üstünlüğünü ve zenginliğini ortaya koymuştur.

Türkçenin edebî istiklâlini, Farsçadan üstünlüğünü savunan Nevaî, yeni yetişenlerin eserlerini Türk diliyle yazmalarını istiyordu. Türkçeyi ihmal eden , Farsçayı tercih edenlere karşı Nevaî'nin kızgınlığı eserde yer yer görülmektedir. Bir yerde şöyle diyor:

"*Türkün bilgisiz zavallı gençleri, kolay sanarak, Farsça şiir söylemeğe özeniyorlar. Bir insan etraflı ve iyi düşünse Türkçede bu kadar genişlikler, incelikler, derinlikler dururken bu dilde şiir söylemenin daha mükemmel, daha beğenilir olacağını anlar.*"

Yabancı bir dilin edebiyat dili olarak kabul edildiği bir devir ve çevrede millî duygu ve şuurla ve imrenilecek bir cesaretle ortaya atılıp Türk dilinin istiklâlini savunan, onun Farsçadan üstünlüğünü ispat eden ve çok değerli eserleriyle yeni bir edebî dil kuran Nevaî; Türk dili ve kültürüne sonsuz hizmetlerde bulunmuştur. O, Orhun yazıtlarından beri uyanık ve canlı gördüğümüz millî duygu ve şuurun, Türklük ve Türkçülük ruhunun en büyük temsilcilerinden biridir. Millî dil ve edebiyatın meydana gelmesinde sayısız emeği geçen, Türkçecilik davasının öncülerinden olan şairi doğumunun 525., ölümünün 465. yıldönümlerinde saygı ve minnetle anarım.